

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.2.191

UDK 316.663-056.24:791
316.663-056.3:791

Primljeno: 29. 05. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Marija Đaković, Emina Berbić Kolar, Ksenija Romstein

PORTRETIRANJE OSOBA S INVALIDITETOM U SUVREMENIM FILMSKIM OSTVARENJIMA

Tijekom povijesti mijenjao se odnos društva prema osobama s invaliditetom, ponajprije pod utjecajem znanstvenih spoznaja, ali i umjetničkom prikazu invaliditeta. S obzirom na to da je kinematografija globalno prisutna, postavlja se pitanje njezina utjecaja na formiranje stavova društva. U radu je analizirano 20 filmova u kojima glavni likovi portretiraju osobe s invaliditetom. Analiza filmova pokazuje kako su protagonisti dominantno muškog spola. Glavni likovi najčešće imaju motoričke teškoće, iza čega slijede psihičke i intelektualne teškoće. Uz psihičke teškoće glavnim likovima se atribuiraju i agresivnost (npr. nasilništvo). Produkcijски se radi uglavnom o mainstream filmovima orijentiranim na profit i gledanost. Implikacije su višestruke: potrebno je započeti konstrukciju inkluzivne kinematografije – (sub)discipline unutar medijske kulture kojom bi se adekvatno adresirala pitanja socijalne stigme i marginalizacije osoba s invaliditetom u globalno prisutnim medijima (filmovima i serijama), zatim uvesti kritičke sadržaje vezane uz medijsku kulturu u odgojno-obrazovne kurikulume te promovirati alternativnu kinematografiju kao primjeren medij promicanja inkluzivnih vrijednosti društva.

Ključne riječi: osobe s invaliditetom; kinematografija; filmografija; mediji; inkluzija

1. UVOD

Tijekom povijesti mijenjao se pristup tumačenju invaliditeta. Etimološki, riječ invaliditet je „latinskog podrijetla (*invalidus*) što znači nevrijedan, nesposoban, nejak, nemoćan, slab iz čega možemo utvrditi da je u prvom planu ljudsko ograničenje čime se osoba stavlja u nezavidan položaj i dovodi se do njene stigmatizacije u društvu“ (Dadić, Bačić, Župa i Vukoja 2018: 64-65). Zahvaljujući pokretu Antipsihijatrije, koji se javio sedamdesetih godina 20. stoljeća s najpoznatijim predstavnikom Foucaultom, jača postmodernistička perspektiva u kojoj se invaliditet počinje razumijevati u terminima prirodne raznolikosti društva. Foucault (2003a, 2003b, 2003c) kazuje kako invaliditet postaje vidljiv tek kada se njime počnemo baviti i kada nam je u fokusu normativnost, a ne individualnost. Prema njegovu mišljenju, način na koji se u medijima prezentira invaliditet utječe na šire društvo (Foucault 2006, 2008) i odnose moći, pri čemu je pojedinac s odstupanjima uvijek u submisivnom položaju u odnosu na druge članove društva. Sličnog su mišljenja i autorice Chivers i Markotić (2010) koje tvrde kako su osobe s invaliditetom marginalizirana socijalna skupina, što je vidljivo i u maloj zastupljenosti filmova koji se bave ovom problematikom. Norden (2001, 2007) ističe kako se mediji, posebice kinematografija, ne bave dublje pojavama u društvu već su namijenjeni masama, orijentirani na zaradu i promidžbu.

Da mediji i popularna kultura imaju utjecaj na šire društvo govore različiti autori (Hoeksema i Smit 2001; Norden 2001, 2007; Labaš i Mihovilović 2011) i zaključuju kako je potrebno dublje promišljanje o reperkusijama atribuiranja karakternih osobina likovima s invaliditetom koji se portretiraju u filmovima. Smit i Enns (2001) naglašavaju kako su osobe s invaliditetom postale dio filmske umjetnosti sredinom 80-ih godina prošloga stoljeća kao odraz jačanja svijesti društva o pravima različitih socijalnih skupina, uključujući prava osoba s invaliditetom. Pritom se nije dublje ušlo u problematiku invaliditeta već se površnim pristupom nastojalo privući pozornost publike. Kao najveći problem portretiranja osoba s invaliditetom na filmskom platnu Smit i Enns (2001) navode neznanje i stereotipe tvoraca filmova te ambivalentnost prema likovima, koje se nerijetko prikazuje kao fizički i moralno nakazne pojedince, čime se stvara kontra-učinak i produbljuje negativan stav društva prema osobama s invaliditetom. Longmore (2001) primjećuje kako se uz igrane filmove invaliditet pojavljuje i u animiranim filmovima, a likovima se uz invaliditet pripisuju različite osobine i to najčešće nepoželjne (nespretnost, nepromišljenost, neuspješnost itd.). Posljedice koje ima ovakav pristup teško je kasnije korigirati jer djeca usvajaju predrasude u ranoj dobi, pod utjecajem odraslih, okruženja i medija. Iako se osobe s

invaliditetom portretira kroz mnoge vrste invaliditeta, prevladavaju psihičke teškoće i tjelesni invaliditet. Ovu pojavu bilježi i Longmore (2001) te napominje kako se u kinematografiji često povezuje deformitet tijela s deformitetom duše, dok se invaliditet nerijetko prikazuje kao kazna za zla djela koja je pojedinac počinio. Odnosno, invaliditet se prikazuje kao njihov vlastiti izbor i rezultat malicioznih aktivnosti prema drugim likovima.

Propitujući odnos estetike tijela i koncepta ljepote Ellis (2015) tvrdi kako se osobe s invaliditetom ne uklapaju niti u jednu kategoriju tradicionalnog poimanja ljepote i skladnosti tijela, što ih dodatno udaljuje od vizualnih medija u kojima je upravo ljepota jedan od glavnih aduta privlačenja pozornosti javnosti. Hoeksema i Smit (2001) zapažaju kako se osobe s invaliditetom u filmovima prikazuje kroz dvije krajnosti – ili kao krajnje negativne pojedince ili kao pozitivce kojima treba samo malo podrške okoline kako bi procvjetali i razvili svoje potencijale. Kao jednu od bitnih osobina likova s invaliditetom Longmore (2001) navodi gubitak kontrole nad vlastitim životom pa su likovi agresivni, nasilni ili pak skloni psihičkim teškoćama poput depresije i suicidalnih misli. Upravo su likovi sa psihičkim teškoćama najčešće portretirana skupina osoba s invaliditetom te ih se prikazuje kao maladaptivne, sklone konfliktima i samosažaljenju (ibid.). Time se sugerira kako je invaliditet isključivo intrapersonalno stanje, a ne adresiraju se socijalne barijere i predrasude kao generatori invaliditeta. Naime, unutar socijalnoga modela invaliditet se tumači kao rezultat socijalnih aranžmana, a ne organskog i/ili funkcionalnog oštećenja pojedinca. Dok se na organsko i/ili funkcionalno oštećenje ne može izvanjski utjecati jer se radi o relativno trajnim stanjima, moguće je adresirati socijalne aranžmane poput zakonskog uređenja i dostupnosti socijalnih resursa (odgoja i obrazovanja, zdravstvene zaštite, socijalne skrbi, uklanjanja fizičkih i arhitektonskih prepreka i dr.).

S obzirom na to da kinematografija ima važnu ulogu u oblikovanju javnih mišljenja posebice o onim aspektima života s kojima ljudi nemaju iskustva iz prve ruke (Ross prema Norden 2001) važno je jačati socijalni dijalog o posljedicama simplificiranih pristupa u portretiranju invaliditeta u filmovima i serijama. U skladu s time načinjen je uvid u filmove od 80-ih godina do danas, u kojima se u glavnim ulogama javljaju osobe s invaliditetom.

2. METODE

Cilj je rada steći uvid u zastupljenost osoba s invaliditetom u odabranim filmovima.

U skladu s ciljem, postavljena su četiri istraživačka pitanja:

1. Koje vrste invaliditeta prevladavaju u suvremenim filmovima?
2. Jesu li glavni glumci osobe s invaliditetom?
3. Koji model invaliditeta je dominantno prisutan u odabranim filmovima?
4. Radi li se o nagrađivanom filmu?

Primijenjena je kvalitativna metodologija kojom je obuhvaćeno 20 filmova (Tablica 1).

Tablica 1. Prikaz analize odabranih filmova po istraživačkim pitanjima

Naslov filma	Godina produkcije	Spol protagonista	Ima li glavni protagonist invaliditet u stvarnom životu?	Vrsta invaliditeta portretirana u filmu	Broj osvojenih nagrada	Mainstream ili alternativni film
CODA	2020.	Ž i M	DA	Oštećenje sluha	16	Mainstream
The Paramedic	2020.	M	NE	Diplegija	1	Mainstream
The Peanut Butter Falcon	2019.	M	DA	Sy. Down	19	Alternativni
Walk. Ride. Rodeo	2019.	Ž	NE	Diplegija	0	Mainstream
Joker	2019.	M	NE	Poremećaj ličnosti	122	Mainstream
Breathe	2017.	M	NE	Tetraplegija	1	Mainstream
Wonder	2017.	M	NE	Treacher Collins sy.	5	Mainstream
Upside	2017.	M	NE	Tetraplegija	2	Mainstream
The Fundamentals of Caring	2016.	M	NE	Duchenneova mišićna distrofija	0	Mainstream
The Theory of Everything	2014.	M	NE	ALS – amiotrofična lateralna skleroza	26	Mainstream
Margarita with s Straw	2014.	Ž	NE	Cerebralna paraliza	16	Mainstream
The Voices	2014.	M	NE	Shizofrenija, poremećaj ličnosti	3	Alternativni

Shutter Island	2010.	M	NE	Poremećaj ličnosti	1	Mainstream
Rory O'Shea Was Here/ Inside I'm Dancing	2004.	M	NE	Cerebralna paraliza i Duchenneova mišićna distrofija	5	Alternativni
Ray	2004.	M	NE	Oštećenje vida (sljepoća)	20	Mainstream
I am Sam	2001.	M	NE	Intelektualne teškoće	3	Mainstream
Forrest Gump	1994.	M	NE	Intelektualne teškoće	50	Mainstream
Scent of a woman	1992.	M	NE	Oštećenje vida (sljepoća)	5	Mainstream
My left foot	1989.	M	NE	Cerebralna paraliza	11	Mainstream
Born on the 4th of July	1989.	M	NE	Paraplegija	9	Mainstream

Filmovi su izabrani u odnosu na njihovu dostupnost lokalnom filmskom tržištu i godinu produkcije. Uvažavajući mišljenje autora Longmorea (2001), jednog od začetnika u području kritičke kinematografije, odabrano je razdoblje od 80-ih godina do danas. Naime, prema njegovim navodima značajnija pojava osoba s invaliditetom na filmskom platnu započinje 80-ih godina 20. stoljeća, što je uzeto i kao referentni raspon pri odabiru filmova. Prikupljeni su podaci o spolu glavnog lika, vrsti invaliditeta kojeg ima glavni lik, je li glavni lik u stvarnosti osoba s invaliditetom, radi li se o *mainstream* ili alternativnom filmu te je li film dobio nagradu/e.

3. REZULTATI I DISKUSIJA

Od odabranih 20 filmova samo tri se mogu okarakterizirati kao alternativni. Dominiraju mainstream filmovi s velikim post-produkcijama i promidžbama. Ukupno 7 filmova osvojilo je jednu ili više nagrada Oskar (*CODA*, *Joker*, *The Theory of Everything*, *Ray*, *Forrest Gump*, *My left foot*, *Born on the 4th of July*). Analiza pokazuje kako su muški glavni likovi više zastupljeni od ženskih – u samo tri filma glavni lik je žena. Ovaj rezultat sukladan je nalazima autora Longmorea (2001) koji tvrdi kako su likovi s invaliditetom tradicionalno muškog spola. U prilog potrebi da se više govori i raspravlja o položaju žena s invaliditetom u društvu pišu Corker i

Shakespeare (2006) koji smatraju kako su djeca s teškoćama u razvoju i žene s invaliditetom posebno osjetljiva skupina, ne samo u općoj populaciji već i unutar populacije osoba s invaliditetom jer imaju najmanju moć u društvima. Stoga je potrebno uložiti napore da im se omogući ravnopravna participacija u svim sferama društva, uključujući medije.

U polovici analiziranih filmova glavni lik ima tjelesni invaliditet (10), nakon toga slijede poremećaji ličnosti (3), intelektualne teškoće (3) i ostali sindromi i stanja (oštećenje vida, oštećenje sluha). U analiziranim filmovima samo tri glavne uloge bile su povjerene osobama s invaliditetom. To su filmovi *Penaut Butter Falco* u kojemu glavni lik ima Sindrom Down i u stvarnom životu te film *CODA* u kojemu roditelji glavne glumice imaju invaliditet tj. oštećenje sluha. Niti jedan drugi film nema osobu s invaliditetom u glavnoj ulozi.

U odabranim filmovima nije jasno vidljiv model pristupa invaliditetu. Naime, svi glavni likovi se susreću s cijelim nizom predrasuda svoje okoline, no na kraju ih uspješno savladavaju. Možda se u tom kontekstu izdvajaju samo tri filma u kojima glavni likovi bivaju osuđeni radi svojih postupaka (*Joker, Voices, Shutter Island*). Glavni likovi u navedena tri filma neupitno čine zločine (ubojstva), no fabulom se otkrivaju različite tragične pozadine nastanka njihovih poremećaja zbog čega se u gledatelja izaziva suosjećanje. U tom smislu socijalni model je nešto jasnije naznačen samo u ta tri filma, i to na način implikacije geneze invaliditeta, ali ne i u smislu jasnog modela koji se adresira filmom.

Filmska industrija i filmovi mogu potencijalno stigmatizirati tako da često npr. osobe s psihičkim teškoćama predstavljaju kao nasilnike, dok su gotovo sve osobe s motoričkim teškoćama (likovi s motoričkim poremećajima potpunog izostanka funkcionalnosti ekstremiteta i likovi kod kojih još u određenoj mjeri postoji motorička funkcionalnost) prikazane depresivne i visoko ovisne o drugima. Na taj način šire se netočne predrasude među ukupnim društvom, a one se mogu zaustaviti edukacijom osoba koje su zadužene za razvitak društva. Filmska industrija pripada suvremenoj popularnoj kulturi i kao takva dio je makrosustava koji ima golem utjecaj na čovjeka. Dakle, sve što je prikazano na filmu ima utjecaj na formiranje stava društva pa bi popularna kultura trebala predstavljati istinite tvrdnje i prikaze osoba s invaliditetom kako bi se uklonile sve „etikete“ s ove populacije.

Kao glavne nedostatke istraživanja navodimo nepostojanje baze filmova o osobama s invaliditetom, odnosno nepostojanje jednog mjesta na kojemu bi filmovi bili dostupni u istraživačke svrhe. Također, istraživanja na području kritičke kinematografije u nas su gotovo nepostojeća, dok se u anglosaksonskoj literaturi

uglavnom radi o kvalitativnim analizama pojedinog filma čime izostaje širi uvid u ovu problematiku. Bilo bi poželjno da se u budućnosti više istraživanja bavi ovom temom na način da se oforme interdisciplinarni timovi koji bi se posvetili podjednako kvalitativnim i kvantitativnim aspektima kritičke kinematografije i inkluzivne medijske kulture.

4. ZAKLJUČAK

Status osoba s invaliditetom mijenjao se kroz povijest pa se tako razvitkom društva mijenjao i stav prema invaliditetu. Slika invaliditeta oblikuje se i kroz različite vrste medija (posebno kroz kinematografiju kao globalno prisutni medij), što se može različito reflektirati na osobe s invaliditetom. To se posebice vidi kod prikazivanja mentalnih bolesti, uz koje se pretežito veže nasilje, što je analizom filmova i dokazano. Stoga je potrebno da se u školama kroz sadržaje primjerene djeci određene dobi (počevši od slikovnica, animiranih i/ili igranih dječjih filmova pa nadalje) približi ovo područje kako bi djeca bila dovoljno educirana o spomenutoj temi. Educiranjem djece mlađe školske dobi izbjegava se pojava stigmatizacije i izoliranja osoba s invaliditetom iz društva jer se edukacijom usvajaju točne tvrdnje, stanja i slike osoba s invaliditetom, uklanja se stigmatizacija zbog postojećeg (ispravnog) znanja. Alternativni filmovi prikazuju realniju sliku invaliditeta i osoba s invaliditetom, dok su *mainstream* filmovi snimani i iz drugih razloga (budžet i zarada) pa stoga treba izabrati kvalitetne filmove koji imaju pozitivan učinak na djecu. Uvijek je preporuka izabrati alternativni film, ali puno je veći broj *mainstream* filmova pa treba pripaziti kakav prikaz daje takav film i kakav je odjek takvog odabranog filma na djecu. Filmska industrija se razvija, a samim time raste gledanost filmova, dok opada potražnja za knjigama. Dobri filmovi koji predstavljaju točne, ispravne i realne prikaze osoba s invaliditetom mogu imati učinak podizanja svijesti o pravima i potrebama osoba s invaliditetom.

Naposljetku, valjalo bi započeti i socijalni dijalog o inkluzivnoj kinematografiji kao akademskoj disciplini unutar medijske kulture. U njoj se mogu kritički propitivati sadržaji filmova i serija, kao sveprisutnih, globalnih medija. Na taj bi se način moglo javnosti jasnije prezentirati inkluzivne vrijednosti koje kinematografija može promovirati.

Literatura

1. Chivers, Sally, Nicole Markotić (2010), *The Problem Body: Projecting Disability on Film*, Ohio State University Press, Columbus
2. Corker, Marion, Tom Shakespeare (2006), "Mapping the Terrain", u: Marion Corker, Tom Shakespeare (ur.) *Disability/Postmodernity: Embodying Disability Theory*, 1-18, Continuum, New York
3. Dadić, Mario, Ante Bačić, Ivana Župa, Ana Vukoja (2018), "Definiranje pojma invaliditet i osoba s invaliditetom", *Hrana u zdravlju i bolesti: znanstveno-stručni časopis za nutricionizam i dijetetiku*, Specijalno izdanje No. 10, Štamparovi dani, 64-66.
4. Ellis, Katie (2015), *Disability and Popular Culture*, Routledge, New York
5. Foucault, Michael (2003a), *Society must be defended*, Picador, New York
6. Foucault, Michael (2003b), *The Birth of the Clinic*, Routledge, New York
7. Foucault, Michael (2003c), *Abnormal*, Verso, New York
8. Foucault, Michael (2006), *Psychiatric Power*, Palgrave MacMillan, New York
9. Foucault, Michael (2008), *The Birth of Biopolitics*, Palgrave MacMillan, New York
10. Hoeksema, Thomas, Christopher Smit (2001), "The Fusion of Film Studies and Disability Studies", u: Christopher Smit, Anthony Enns (ur.), *Essays on Cinema and Disability*, University Press of America, Lanham, 33-46.
11. Labaš, Danijel, Maja Mihovilović (2011), "Masovni mediji i semiotika popularne kulture", *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu*, 2(1), 95-122.
12. Longmore, Paul (2001), "Screening Stereotypes: Images of Disabled People", u: Christopher Smit, Anthony Enns (ur.), *Essays on Cinema and Disability*, University Press of America, Lanham, 1-18.
13. Norden, Martin (2001), "The Hollywood Discourse on Disability: Some Personal Reflection", u: Christopher Smit, Anthony Enns (ur.), *Essays on Cinema and Disability*, University Press of America, Lanham, 19-32.
13. Smit, Christopher, Anthony Enns (2001), "Introduction: The State of Cinema and Disability Studies", u: Christopher Smit, Anthony Enns (ur.), *Essays on Cinema and Disability*, University Press of America, Lanham, ix-xviii

TRAYING PERSONS WITH DISABILITIES IN CONTEMPORARY CINEMATIC ART

Summary:

Over time, the societies' relation towards people with disability has changed its course, due to the influence of scientific knowledge, as well as the influence of artistic representation of disability. Cinema is a globally present medium, so the question of its influence on the attitudes of society has emerged. In this paper, overall 20 movies in which the main character has a disability have been analyzed. The analysis shows the dominance of disabled male characters. The main characters often have motoric impairment, followed by mental disorders, and intellectual disability. Mental disorders are in analyzed movies portrayed with aggressive behavior (e. g. violence). The movies are mostly mainstream, and profit-driven. Implications are multiple: there is a need to construct inclusive cinematography – (sub)discipline within the media culture, which could adequately address the question of social stigma and social marginalization of people with disabilities, which is at this point globally present in current media (movies and series). Also, there is a need for the introduction of critical content in media culture within the education curriculums, as well as a need for promoting alternative cinema, as adequate media for promoting inclusive values.

Keywords: people with disability; cinematography; filmography; media; inclusion

Adrese autorica
Author's address

Marija Đaković
samostalna istraživačica, Slavonski Brod, Hrvatska
mdjakovic117@gmail.com

Emina Berbić Kolar
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
eberbic@foozos.hr

Ksenija Romstein
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
kromstein@foozos.hr

